

OVER TAAL

- 83** Interview
Phara de Aguirre: interviewen is acteren – Tina Peeters, Marsha Widjaja en Kim Wouters
- 86** Taalwerk
Het gestreepte boekje – Sara Brouckaert
- 89** Taalkronkels
De ironie van de letterlijke betekenis – Geert Brône
- 90** Idioom & Co
Extensies bij 'groot' en 'klein' – Filip Devos
- 92** Broodje taal
*Bij jou(w) thuis ... of bij mij(n)?
Door de bomen het bos en Ingrid Borrekens Ingrid – An Bosmans*
- 94** Interview
Eric Mijts en het Nederlands op Aruba – Filip Devos
- 97** Taalwerk
Betekenisverschillen tussen 'kometen', 'een musical' en 'de ijsbeer' – Albert Oosterhof
- 100** Dossier
Voorzetseldiarree – Karl Hendrickx
- 103** Te boek
*Klassieke invloed op het Nederlands – Filip Devos
Wat is goede bedrijfsjournalistiek? – Marianne Boone
Van Dale voor jong en oud(er) – Filip Devos*
- 107** Column
Het slingertje van Foucault – Hugo Brouckaert
- 108** Quiz over taal
Test uw kennis van het Nederlands – Natalie Hulsen

Tijdschrift voor taal,
tekst en communicatie

Interview

Phara de Aguirre: interviewen is acteren

TINA PEETERS, MARSHA WIDJAJA EN KIM WOUTERS

Phara de Aguirre presenteert al zeven seizoenen lang TerZake op Canvas. Als journaliste gaat zij dagelijks op een bewuste manier om met taal. Nochtans liggen haar roots in de pedagogie. Op het eerste gezicht is dat een totaal ander vakgebied, maar schijn bedriegt, zo leren we uit een gesprek: televisie is ook opvoeding.

Hoe bent u in de journalistiek gerold?

Toen ik rond mijn zeventiende een studiekeuze moest maken, twijfelde ik tussen politieke en sociale wetenschappen en pedagogie. Uiteindelijk heb ik voor het laatste gekozen. Mijn studiekeuze vloeiende voort uit mijn interesse voor mensen. Nadien heb ik gedoctoreerd, maar ik kreeg de indruk dat de universiteit te weinig bij het maatschappelijke debat betrokken was. Op dat moment kon ik echter nog niet vermoeden dat ik ooit in de voetsporen van de journalisten die ik bewonderde, zou treden.

In 1991 nam ik deel aan een examen journalistiek. Omdat er ongeveer 1500 kandidaten waren, vond de eerste ronde plaats in Flanders Expo in Gent. In elk van de vijf rondes vielen mensen af, maar tot mijn verbazing was ik telkens weer geselecteerd. Zo kwam ik op de wervingsreserve terecht. Daarna heb ik een jaar als nieuwslezer voor radio Donna gewerkt. In 1994 belandde ik uiteindelijk bij de televisienieuwsdienst.

Om voor de VRT te mogen werken, moet je ook voor een stemproef slagen. Ik had een voldoende, maar

kreeg wel de opdracht lessen te volgen bij een logopediste om mijn uitspraak bij te schaven. Nieuwsberichten lezen is immers een vak apart. Als ik nu opnieuw aan studies kon beginnen, zou ik wel voor een taalopleiding kiezen. Ik merk dat collega's die Germaanse of Romaanse talen gestudeerd hebben over een grotere taalbagage beschikken dan ik.

Bent u veel bezig met taal?

Ja. Ik probeer bijvoorbeeld te letten op het taalgebruik van mijn kinderen, al ben ik zelf uiteraard ook geen taalspecialist. Verder raadpleeg ik wel eens de taalbank via het internet. Ik vraag ook regelmatig advies aan de

taalraadsman van de VRT. Alle medewerkers van de VRT krijgen trouwens geregeld een e-mail van hem, waarin hij belangrijke taalfouten in radio- en televisieoptredens verbetert. Het meeste leer ik echter uit persoonlijke feedback.

Welke politici vindt u moeilijk om te interviewen?

Het is geen sinecure om premier Verhofstadt te interviewen, omdat hij alle kritische vragen steeds wegwijs maakt vanuit zijn overtuiging dat alles goed gaat in België. Ook politici van het Vlaams Belang zijn moeilijke gesprekspartners. Zij zoeken immers koortsachtig naar een forum om hun boodschap te verkondigen en zijn getraind om vragen naar

Journalistiek is de kunst om 's avonds te verbergen dat je 's morgens niets over het onderwerp wist.

hun hand te zetten. Steve Stevaert interviewen bleek ook verrassend moeilijk. Socialisme moet gezellig zijn, was zijn leuze en die sfeer probeerde hij ook in de studio te creëren. Zo kreeg de kijker onterecht de indruk dat mijn vragen minder scherp waren.

Als een interview echt niet naar wens verloopt, probeer ik vooral kalm en ter zake te blijven. Achteraf zit zo'n gesprek me wel even dwars, maar dat duurt nooit lang. Het leuke aan mijn werk is dat het zo leerrijk is. Je krijgt iedere dag wel de kans om nog iets bij te leren.

Hoe ziet een goed interview eruit?

Het is heel belangrijk dat beide partijen goed naar elkaar luisteren. Dat is niet altijd zo eenvoudig, want tijdens de uitzending heb ik een microfoontje in mijn oor en soms moet ik naar mijn gesprekspartner én de eindredacteur tegelijk luisteren. Verder moet je af en toe ook kunnen zwijgen, maar de tijd die je hebt, is beperkt. De kunst bestaat er dus in om de gast in de studio op het gepaste

moment te onderbreken. Persoonlijk vind ik korte vragen beter dan lange. Het is ook belangrijk dat je op voorhand een structuur bepaalt en ter zake blijft, al moet je soms ook je planning kunnen loslaten, bijvoorbeeld wanneer de gast in de studio iets onverwachts vertelt. In de praktijk is dat natuurlijk niet zo simpel. Soms rij ik 's avonds naar huis en denk ik: 'Dàt had ik moeten vragen'.

Is uw interviewstijl sterk geëvolueerd?

Ja, en ten goede, denk ik. Je leert dit vak immers al doende. Volgend jaar zal ik anders interviewen dan nu. In het begin voelde ik nog de drang om mezelf te bewijzen. Ik wilde niet onderdoen voor grote voorgangers als Walter Zinzen. Dat is nu geminderd.

De interviewstijl die je hanteert, is meestal afhankelijk van het programma dat je presenteert. De Grootste Belg was bijvoorbeeld een veel luchtiger programma dan TerZake en vereiste een minder harde aanpak. Ik vind het wel leuk om af en toe 'vreemd te gaan', zodat ik ook eens andere genres kan aftasten. Vorig jaar heb ik die kans gekregen, omdat er geen verkiezingen waren.

Wat ik ook heel graag doe, is uitgebreide reportages maken, al lukt dat wegens tijdgebrek niet altijd. Momenteel werk ik aan een portret van Daisy Ragole, de vrouw die Crédit Lyonnais voor miljarden Belgische franken heeft opgelicht.

Zijn er voorgangers die u bewondert?

Ik kijk erg op naar Walter Zinzen, Jeroen Pauw en mijn jeugdidool Paul Witteman, die ik bewonder omdat hij tegelijkertijd venijnig en charmant kan zijn. Jeremy Paxman vind ik ook erg goed. Hij straalt echter een soort arrogantie uit die weliswaar bij hem past, maar die ik niet wil overnemen. Je mag sowieso geen kloon worden van een andere journalist. Het is belangrijk dat er diverse interviewstijlen zijn en dat je jezelf een eigen stijl aanmeet. Siegfried Bracke bijvoorbeeld stelt meestal langere vragen dan ik, maar hij kan zich dat met zijn ruimere achtergrondkennis ook permitteren.

Zijn er oneliners die u zich nog herinnert?

Dat vind ik een moeilijke vraag. Mijn geheugen is alleen op korte termijn goed. Journalistiek is eigenlijk de kunst om 's avonds te verbergen dat je 's morgens niets over het onderwerp wist. Een interview dat me wel zal bijblijven, is dat met Jan Declair, op de dag dat de eindejaarsstudenten van studio Herman Teirlinck hun laatste opvoering gaven. Het ontroerende eraan was dat er een scherp contrast bestond tussen mijn vragen en zijn antwoorden. We spraken in feite over twee verschillende dingen. Zo vroeg ik Jan of het verantwoord was dat er twee theateropleidingen in Antwerpen bestonden, waarop hij antwoordde dat er niet genoeg kunnen zijn, dat er overal – op de tram, op straat – theater moet zijn. Na de uitzending stond hij met Marino Keulen in de foyer na te praten. Dat beeld vond ik erg mooi: de politicus naast de acteur, twee werelden in één foyer.

Voelt u zich als interviewer ook een beetje acteur?

Jazeker. Interviewen is acteren: als je andere kleren aantrekt en je opmaakt, ben je iemand anders. Het is mijn taak om in zes minuten tijd een relevant gesprek te voeren en daarom jaag ik mensen ook op. Ik krijg vaak te horen dat ik buiten de opnames veel vriendelijker overkom, maar dat komt omdat ik dan niet zo aan tijd gebonden ben.

Is lichaamstaal belangrijk tijdens het interviewen?

Lichaamstaal speelt een heel grote rol. Zo hadden we Kris Peeters, de minister van Leefmilieu, twee keer in onze studio te gast in verband met het Vlaamse mestactieplan. Bij zijn eerste bezoek geloofde hij nog dat hij Europa ervan zou kunnen overtuigen dat Vlaanderen niet helemaal als kwetsbaar gebied beschouwd moest worden. Twee maanden later bleek echter dat hij hier niet in geslaagd was. Toen zat hij onderuitgezakt en niet meer rechtop, zoals daarvoor. Een alerte kijker merkt zo'n verschillende houding meteen op. Zelf let ik niet bewust op mijn lichaamstaal. Natuur-

lijk straal je tegenover je kijkers altijd wel iets uit. Vaak krijg je zowel positieve als negatieve reacties.

Kunt u uw werk combineren met uw privé-leven?

Mijn job heeft natuurlijk invloed op mijn gezinsleven. Ik heb vier kinderen, maar moet minstens drie avonden per week werken. De oudste twee studeren momenteel al en hebben inmiddels aanvaard dat mijn werk veel tijd opsloort, maar mijn jongste zoontje protesteert nog geregeld. Hij raadde me onlangs nog aan om Siegfried Bracke te vragen of ik niet enkel tot de middag mag werken.

Als ik opnieuw aan studies kon beginnen, zou ik voor een taalopleiding kiezen.

Bent u van plan nog lang als journalist te blijven werken?

Ik heb geleerd om van seizoen tot seizoen te leven. Of ik tot mijn 65ste wil doorgaan, weet ik nog niet, want zo'n belastende job vreet aan je. Je werkt steeds naar een deadline toe waar je niet omheen kan. Achteraf zorgt dat natuurlijk wel voor veel voldoening, maar toch ...

Met mijn diploma pedagogie wil ik in de toekomst niets meer doen. In feite kan je stellen dat ik nu ook een pedagogische rol vervul: ik geef via de televisie informatie aan volwassenen. En eigenlijk zijn politici soms ook nog grote kleine jongens.

Tina Peeters, Marsha Widjaja en Kim Wouters volgen de aanvullende opleiding 'Taal & bedrijf' aan de KU Leuven.

Taalwerk

Het gestreepte boekje

SARA BROUCKAERT

Is er behoefte aan alweer een stuk over spelling? Moeten we echt nog eens ingaan op al de heisa die er is geweest rond het nieuwe Groene boekje? Ik denk het wel. Het is niet slecht om nog eens even uit te spitten wat er nu eigenlijk helemaal

aan de hand is met dat Groene boekje. En waar komt dat Witte boekje plots vandaan? Een tweekleurige geschiedenis...

Groen en wit

Het nieuwe Groene boekje is eigenlijk al niet zo gloednieuw meer. In het najaar van 2005 werd het door de Nederlandse Taalunie voorgesteld aan de pers en de rest van de wereld, en toen al kwam er een golf van protest. Was het nu echt nodig om weer aan de spelling te morrelen? Er zijn officieel geen regels veranderd, maar het komt toch wel verdacht dicht in de buurt. Al gauw werd vanuit verschillende richtingen gepeild naar de impact van de nieuwe Woordenlijst, gespeculeerd over de toekomst van onze spelling en gefulmineerd tegen de volgens velen onterechte of onzinnige wijzigingen. Volgens een enquête uitgevoerd door het Genootschap Onze taal had de taalgebruiker helemaal geen boodschap aan de aanpassingen in het nieuwe Groene boekje. Bij de taalgebruiker bestond alleen de wens naar meer spellingvrijheid en meer duidelijkheid. Die vrijheid zou inhouden dat men bijvoorbeeld het al dan niet schrijven van de tussen-n aan de taalgebruiker overlaat.

Het protest tegen de 'nieuwe' spelling kreeg vaste vorm toen op 13 januari 2006 het 'Platform de witte spelling' werd opgericht. Verscheidene Nederlandse kranten, opiniebladen, bedrijven en verenigingen sloten zich bij het Platform aan (onder andere het NRC Handelsblad, Trouw, De Volkskrant, Elsevier, HP/De Tijd, Vrij Nederland, De Groene Amsterdammer, de NOS, het Genootschap Onze taal, Planet Internet, de vereniging voor tekstschrijvers Tekstnet). Het oorspronkelijke doel van het Platform was de Taalunie ervan te overtuigen enkele stappen terug te zetten in de spellingwijziging. Daar kon de Taalunie het echter niet mee eens zijn en het Platform ging nog een stapje verder: het zou de spelling van het Groene boekje links laten liggen. Meer nog, er zou een alternatieve spellinggids komen: het Witte boekje.

Dat Witte boekje is bij Het Spectrum uitgegeven en is verschenen op 1 augustus 2006, de dag waarop de officiële (dus 'Groene') spelling van kracht werd.

Problemen met groen

Wat scheidt volgens het Platform nu eigenlijk de grootste problemen in het Groene boekje? Ten eerste wordt de officiële spelling van bovenaf opgelegd, zonder overleg met de taalgebruiker. Die heeft blijkbaar behoefte aan meer keuzevrijheid dan het Groene boekje biedt. Ten tweede was vooropgesteld dat er met de nieuwe Woordenlijst weinig zou veranderen, terwijl de wijzi-

gingen volgens het Platform niet alleen talrijk, maar ook ingrijpend zijn. Het derde probleem is dat van de verdwijnende spontaniteit. Over de spellingregels in het Groene boekje is vanzelfsprekend nagedacht en het Platform erkent ook de logica die er achter een aantal regels schuilt. Alleen is die logica SLECHTS duidelijk voor de taalkundige, die onmiddellijk weet of hij te maken heeft met een samenstelling of samenkoppeling. Want alleen dan weet je dat het *re-integratie* is, maar *reünie*, *sociaaldemocratisch*, maar *fiscaal specialist*, *daarbij behorend*, maar *tevoorschijn*. Of: *cao-overleg* vs. *VUT-premie*, *kerstfeest* vs. *Suikerfeest*, *24-jarige* vs. *24 uursservice* (voorbeelden overgenomen van <http://www.wittespelling.nl/>). Er is, met andere woorden, grammaticale voorkennis vereist om de regels goed te kunnen toepassen. Voorkennis die bij het grote publiek, de massa van taalgebruikers, doorgaans ontbreekt. En zelfs degenen die wel taalkundig onderlegd zijn, moeten voortdurend nadenken (want ontleden) voordat ze iets op papier zetten. De spontaniteit van het schrijven verdwijnt dus volledig. Tot slot is er het aspect van de verwarring. Wie kent in de aangepaste spelling nog het verschil tussen de eerste appel van de dag en een appel dat 's ochtends wordt gehouden? Beide worden immers geschreven als *ochtendappel* ...

Het alternatief is dus een Wit boekje, dat het principieel anders aanpakt dan het Groene. Het Witte boekje gaat uit van de praktijk en niet zozeer van de theorie. Net zoals het Groene boekje, bevat het Witte boekje een regeloverzicht en een woordenlijst. Alleen bevat die woordenlijst enkel woorden en namen die een spellingprobleem kunnen opleveren, terwijl het Groene boekje ook niet-problematische woorden als *tafel* en *stoel* vermeldt. Na het woord volgt steeds een verwijzing naar de bijbehorende spellingregel. Bovendien neemt het Witte boekje ook een groot aantal eigennamen op en de namen van alle landen en hoofdsteden. Dat het Witte boekje meer praktijkgericht is dan het Groene, moet blijken uit de volgende voorbeelden, overgenomen van <http://www.wittespelling.nl/>:

- de regels voor het hoofdlettergebruik worden vereenvoudigd: *cao* en dus ook *vut*, *Kerstfeest* en *Eerste Paasdag* krijgen een hoofdletter (hoewel het niet de officiële namen van de feestdagen zijn), een hoofdletter voor *Middeleeuwen* en bij een moeilijk geval als *E/eskimo* krijgt men de vrijheid om te kiezen;
- een streepje in plaats van een spatie in woorden als *24-uurs-service* en *10-eurobiljetten* (in plaats van *24 uursservice* en *10 eurobiljetten*);
- meer streepjes voor de leesbaarheid: niet *would-beschrijver*, maar wel *would-be-schrijver*, niet *no-goarea*, maar wel *no-go-area*;
- minder verschillen, meer eenduidigheid, dus geen discrepanties meer zoals *reïncarnatie* vs. *re-integratie*, *coëfficiënt* vs. *co-existentie*;
- accenten ter verduidelijking, zoals in *appel* vs. *appel*;
- minder verschil in schrijfwijze om betekenissen uit te drukken (*Sovjetburger* bestaat in het Groene boekje naast *Sovjetcommunisme* en *sovjetcommunisme*).

De makers van het Witte boekje zijn zich ervan bewust dat overheid en onderwijs de officiële spelling moeten volgen. Toch betekent dat volgens hen niet dat die met het Witte boekje niets kunnen beginnen, aangezien het verschil tussen het Witte en het Groene boekje eigenlijk niet zo groot is. Als we de tussen-n-gevallen (waarvoor het Witte boekje keuzevrijheid laat) buiten beschouwing laten, worden slechts een paar honderd woorden anders gespeld. Bovendien wordt bij de meeste anders gespelde woorden ook de spelling van het Groene boekje vermeld.

Het klinkt goed, dat Witte boekje. Wie het bovenstaande leest, moet wel geneigd zijn die alternatieve woordenlijst een grote verbetering te vinden. Maar er is natuurlijk ook een andere kant aan de hele zaak. Wat valt er te zeggen voor het de laatste tijd door sommigen zo stiefmoederlijk behandelde Groene boekje?

Nuances

Zelf heb ik geen grote problemen met onze traditionele Woordenlijst. Dat betekent niet dat ik het volledig oneens ben met de uitingen van het Platform. Ook ik vind het soms moeilijk de regels toe te passen en ook ik snap niet waarom *warming-up* anders wordt geschreven dan *coolingdown*. *10 dollarbiljetten* vind ik érg verwarrend en in spaties en streepjes ben ik ook al niet zo sterk. Maar vind ik de gewijzigde spelling slecht? Niet echt. Ik wil de kritiek van het Platform op het Groene boekje dan ook wat nuanceren. Een spellingwijziging zorgt onvermijdelijk voor wrovel, want er verandert altijd wel iets waar we nu net aan gewend waren en dat we plots weer helemaal moeten afdleren. Of we hebben het altijd zo geschreven, waarom moet het nu anders? Erg vervelend, vind ik ook. Daar hebben de kinderen die nu pas leren lezen en schrijven echter geen last van en ik ben ervan overtuigd dat de spellingwijziging het hun in elk geval veel makkelijker maakt. De aangepaste regels zijn nu eenmaal een stuk logischer. Samenstellingen met eigennamen, de schrijfwijze van getallen in woorden, hoofdlettergebruik ... Het is allemaal consequent geregeld. Bovendien zijn de discrepanties tussen Van Dale en de Woordenlijst eindelijk voor een groot deel weggewerkt en dat is toch alleen maar positief, denk ik zo.

Volgens de enquête uitgevoerd door Onze taal, verlangt de taalgebruiker meer spellingvrijheid en tegelijk meer duidelijkheid. Mij lijkt het dat die twee begrippen elkaar op een bepaald vlak tegen spreken. Duidelijkheid vereist heldere, maar strakke regels, met weinig plaats voor uitzonderingen. Zoiets valt moeilijk te combineren met meer vrijheid.

Het voorbeeld van *de ochtendappel* of *het ochtendappel* vind ik nogal ver gezocht. Waarschijnlijk wordt het woord *ochtendappel* wel eens gebruikt als iemand het over de eerste appel van de dag heeft, maar het lijkt me onwaarschijnlijk dat de context in zo'n geval twijfel laat bestaan over de juiste betekenis. Het lidwoord alleen is zelfs al voldoende.

Maar het meest opvallend vind ik nog het geringe aantal woorden waarover beide boekjes van mening verschillen. De makers van het Witte boekje zeggen zelf dat het verschil met het Groene boekje – de woorden met tussen-n niet meegerekend – slechts een paar honderd woorden betreft. Al die heisa om een paar honderd woorden. Met het verdwijnen van de spontaniteit valt het volgens mij dan ook nogal mee. Ik weet niet of er – naast de aangehaalde voorbeelden natuurlijk – één woord in deze tekst staat dat tot voor kort anders geschreven werd. Als het zo is, is het mij in elk geval niet opgevallen. De dramatische impact van de gewijzigde spelling op onze taal lijkt me nogal mee te vallen.

Ben ik dan tegen het Witte boekje? Absoluut niet. Het Platform wijst, en terecht, op een behoorlijk aantal onduidelijkheden, fouten en discrepanties in het Groene boekje. De opzet is om de spelling voor de taalgebruiker praktisch en logisch te houden en ik kan me niet voorstellen dat iemand dáár niet achter zou staan. Maar betekent dat dat we het Groene boekje moeten afschieten? Als je 't mij vraagt evenmin. De regels worden, hoe je het ook draait of keert, logischer toegepast en dat is een gigantisch pluspunt. Misschien niet helemaal voor wie plots een aantal woorden anders moet gaan schrijven en daartegen opziet, maar algemeen lijkt het me maar gek om te protesteren tegen meer consistentie. Voor beide boekjes valt heel wat te zeggen, dus eigenlijk is er maar één oplossing: een nieuwe spellinggids, nóg een woordenlijst erbij, een gloednieuw, groen-wit boekje, gestreept. Liggende streepjes, wel te verstaan.

Sara Brouckaert is projectmedewerker bij het departement linguïstiek aan de KU Leuven en assistent-taaladviseur bij de VRT.

e-mail: sara.brouckaert@arts.kuleuven.be

Taalkronkels

De ironie van de letterlijke betekenis

GEERT BRÔNE

Het is algemeen bekend dat taal geen vormeloos systeem is van vastgelegde regels en betekenissen, maar veeleer een organisch gegeven dat voortdurend in ontwikkeling is. Zo verschuiven de

betekeningen van woorden in de loop der tijden, nieuwe betekenissen ontstaan en andere verdwijnen. Een mooi voorbeeld van zo'n taalkronkel is het alledaagse gebruik van de begrippen *letterlijk* en *ironisch*, die hun oorsprong vinden in de klassieke retorica. Terwijl die concepten in het vakjargon (min of meer) specifiek gedefinieerd worden, krijgen ze buiten de bestofte bureaus van filosofen en taalkundigen een veel ruimere, flexibeler betekenis.

Het woord *letterlijk* betekent oorspronkelijk 'overeenstemmend met de letters' en wordt in de taalkunde gebruikt om oorspronkelijke en overdrachtelijke betekenissen (bv. metaforische, ironische) van elkaar te onderscheiden. Zo heeft het woord *hart* een letterlijke en enkele metaforische betekenissen. In zijn letterlijke betekenis verwijst het woord naar een holle spier in de borst van mensen en dieren die de bloedsomloop regelt. De cruciale rol van het hart in de werking van een organisme heeft ertoe geleid dat het woord ook in een figuurlijke betekenis gebruikt kan worden, voornamelijk om naar de essentie van een wezen ('uit de grond van mijn *hart*' verwijst naar de ziel), de kern van een concept ('het *hart* van de kwestie') of de drijvende kracht achter een gebeuren ('het *hart* van de operatie') te verwijzen. Niets aan de hand, zou je denken, maar wat blijkt nu: je vindt het woord *letterlijk* geregeld terug in combinatie met een *figuurlijke* betekenis van een woord, wat ogenschijnlijke tegenstrijdigheden oplevert, zoals in 'Brussel is *letterlijk* het hart van

Europa', 'die man is *letterlijk* geruïneerd', en 'ik was echt *letterlijk* van de kaart'. *Letterlijk* lijkt hier een betekenisverschuiving te hebben ondergaan van het 'oorspronkelijk, niet-overdrachtelijk' naar het veel algemenere, versterkende 'werkelijk' of 'volledig'.

Iets gelijkaardigs zien we bij het gebruik van het woord *ironisch*. Het begrip *ironie* gaat terug tot de klassieke Griekse filosofie, en is inmiddels al meer dan twee millennia voer voor discussie tussen denkers van diverse pluimages. Een klassiek voorbeeld van ironie is een uitspraak als 'Wat een heerlijk weertje' terwijl het buiten pijpenstelen regent. De spreker zegt in zo'n geval het tegendeel van wat hij of zij eigenlijk bedoelt. Net als *letterlijk* heeft het woord *ironie* zijn toegang gevonden tot het dagelijkse taalgebruik en heeft daar een betekenisverruiming ondergaan. Zo gebruiken we *ironie* en *ironisch* voor bijna elke vorm van paradox of incongruentie, zonder dat er een tegenstelling hoeft te zijn tussen een letterlijke en een bedoelde betekenis. Een tegenstelling tussen je verwachting en de werkelijkheid, zoals regen op je huwelijksdag, volstaat om de situatie als *ironisch* te bestempelen. Zelfs een schijnbare speling van het lot volstaat voor het label *ironie*, zoals wanneer je trein vertraging heeft terwijl je al te laat bent voor je werk. En dat het nog verder gaat, blijkt uit een zin als '*ironisch genoeg* verwierf de zanger pas 15 jaar later naambekendheid', waar *ironisch genoeg* niet veel meer betekent dan 'vreemd genoeg'.

Taalkundige begrippen hebben dus letterlijk hun weg gevonden in het alledaagse taalgebruik, ook al klinkt dat misschien een beetje ironisch...

Extensies bij 'groot' en 'klein'

FILIP DEVOS

In een vorige bijdrage hebben we erop gewezen dat dimensie-adjectieven in het Nederlands een merkwaardige samenhang vertonen: het Nederlands blijkt wat we als primaire dimensie-adjectieven kunnen beschouwen (bijvoorbeeld kort, lang, breed, hoog, smal) in heel wat meer combinaties te gebruiken dan met woorden die op zich een ruimtelijke dimensie aanduiden die meetbaar is en in een maat of getal uitgedrukt kan worden (bijvoorbeeld op korte termijn, de kleine man, een grote eter). In deze bijdrage gaan we verder in op het soort betekenisextensies dat we vinden bij adjectieven als groot en klein, adjectieven waarbij we grosso modo een kwantitatief en een kwalitatief gebruik kunnen onderscheiden.

Een groot man en een grote man

Het onderscheid tussen de kwantitatieve en de kwalitatieve betekenis van *groot* en *klein* wordt op diverse wijzen ook in de morfosyntactische valentie weerspiegeld: in de verbuiging, de gradering, de woordvorming en de syntactische valentie:

(1) de verbuiging: we kennen in de inflectie of verbuiging het betekenisverschil tussen de onverbogen vorm en de verbogen vorm van het adjectief: een *groot man* ([+ kwal.]) versus een *grote man* ([+ kwant.]);

(2) de gradering: het Nederlands kent verschillende graderingsmiddelen (vb. *zeer groot*, *reusachtig groot*, *piepklein*, *reuzegroot*, *vuistgroot*). Het is opvallend dat alle graderingstypes de adjectieven *groot* en *klein* overwegend modifieren in hun ruimtelijk-dimensionele betekenis. Enkel groepen als *zeer groot* kunnen ook kwalificerend gebruikt worden;

(3) de woordvorming: ook de derivatietypes (vb. *grootte*, *vergroten*; *kleinheid*, *verkleinen*) hebben hoofdzakelijk een kwantificerende interpretatie. Enkel *kleineren* ('figuurlijk kleiner maken') en *kleineerder* vormen daarop een uitzondering. Het basisonderscheid komt voorts tot uiting in de verschillende nominalisaties van *groot*. Van de substantieven die afgeleid zijn op basis van het adjectief, slaat *grootte* enkel op [+ kwant.], terwijl *grootheid* vooral op [+ kwal.] betrekking heeft;

(4) de syntactische valentie: het Nederlands heeft twee grote syntactische gebruikswijzen van de adjectieven *groot* en *klein*: het attributieve/bijvoeglijke en het predicatieve/zelfstandige gebruik, waarmee een duidelijk verschillende distributie gepaard gaat (vb. een *grote boom*/de boom is *groot*, maar: een *groot geleerde*/*de geleerde is *groot*). In het Frans is het distributieveverschil weerspiegeld in de woordvolgorde: *un grand homme* (een *groot man* ([+ kwal.])) versus *un homme grand* (een *grote man* ([+ kwant.])).

Met het duidelijke betekenisonderscheid tussen [+ kwal.] en [+ kwant.] gaan dus ook allerlei grammaticale verschijnselen gepaard.

Extensies

De hypothese dat het adjectievenpaar *groot/klein* in zijn primaire prototypische betekenis de fysische, zintuiglijk waarneembare eigenschap ‘meer dan gemiddelde dimensie’ aanduidt, een hypothese die door het morfo-syntactische gedrag van de adjectieven ondersteund wordt, biedt een verklaring voor vier mogelijke extensies:

(1) de extensie van ‘groot/klein qua gestalte of lichaamslengte’ naar ‘groot/klein qua leeftijd’, ‘oud of volwassen, resp. jong of onvolwassen’ (vb. Daar ben je toch te *groot* voor!, kinderen *groot*brennen, van *kleins* af). Dit is een extensie van het ruimtelijke naar het niet-ruimtelijke, i.e. temporele domein. Onderzoek heeft bijvoorbeeld aangetoond dat kinderen *oud* vaak eerst interpreteren als *groot*, en *jong* als *klein*;

(2) de extensie van ‘groot/klein qua afstand in de ruimte’ (vb. een *grote* afstand) naar ‘groot/klein qua afstand in de tijd’ (i.e. tijdsduur; vb. de *grote* vakantie, een *kleine* reis). Extensies (1) en (2) kunnen we omschrijven als ééndimensionele kwantitatieve extensies;

(3) de extensie van *groot/klein* als [+ dim.], naar *groot/klein* als [- dim.] (vb. een *klein* gezin, een *groot* gezelschap). Vergelijk met andere dimensie-adjectieven als *hoog/laag* in een *hoge* som of *lage* temperaturen. De normale dimensiebetekenis van *hoog/laag* wordt hier toegepast op niet-ruimtelijke gegevens als ‘som’ en ‘temperatuur’. De adjectieven kunnen over het algemeen geen maatconstituent meer krijgen (cf. *2000 fr. *diepe* schulden, naast een 200 man *groot* leger).

Afhankelijk van het domein waartegen de niet-dimensionele betekenis geprofileerd wordt, krijgen we specifieke lexicalisaties, bijvoorbeeld voor prijs (*duur/goedkoop*), temperatuur (*warm/koud*), gewicht (*zwaar/licht*), geluid (*luid/stil*), snelheid (*snell/traag*), enz.;

(4) de extensie van [+ kwant.] naar [+ kwal.]. Het extensieproces impliceert een overgang van concreet naar abstract (want dimensie-adjectieven duiden primair perceptueel waarneem-

bare eigenschappen aan van objecten in de ruimte), van letterlijk naar figuurlijk en van objectief naar subjectief. Deze overgangen zijn vrij systematisch en productief. Toch is productiviteit hier veeleer een kwestie van graad en afhankelijk van het bepaalde substantief. De overgang verloopt geleidelijk: het kenmerk [- dim.] is bijvoorbeeld al bij abstracta te vinden (vb. in *grote* mate).

Contrastief

Het – in deze en vorige bijdrage – geschetste basismodel vinden we ook in andere talen terug. Merk bijvoorbeeld op dat, hoewel het Nederlandse *groot* etymologisch verwant is met het Eng. *great*, de concepten die door beide woorden worden aangeduid opvallend divergeren. ‘Groot’ is een algemeen concept dat in het Engels in een zestal woorden gelexicaliseerd wordt: *large*, *big*, *tall*, *great*, *grown-up* en *major*. De Engelse items kunnen doorgaans enkel op specifieke componenten van het netwerkmodel voor het Nederlandse *groot* toegepast worden:

[+ kwant., + 1 dim.]	vb. a <i>tall</i> tree, a <i>big</i> line, a <i>grown-up</i> man
[+ kwant., + 2 dim.]	vb. a <i>large</i> wood, a <i>large</i> estate, a <i>big</i> wood
[+ kwant., + 3 dim.]	vb. a <i>big</i> house
[+ kwant., - dim.]	vb. a <i>big</i> mistake, a <i>big</i> city, a <i>large</i> family
[+ kwal.]	vb. a <i>great</i> artist, the <i>major</i> centres of Europe

In een vorige bijdrage is duidelijk gemaakt dat bovenvermelde extensies het hele veld van de dimensie-adjectieven in het Nederlands kenmerken. Contrastief lexicaal onderzoek zou kunnen uitwijzen of en in hoeverre dit verschijnsel ook taaluniverseel is.

Filip Devos is neerlandicus.

e-mail: filipdevosgent@skynet.be

Broodje taal

AN BOSMANS

Bij jou(w) thuis ...

Geeft u een feest *bij uw thuis* of *bij u thuis*? Gaan we naar het voetbal kijken *bij jouw thuis* of *bij jou thuis*? Met hoeveel kinderen zijn ze nu weer *bij zijn thuis* of *bij hem thuis*? En wat deden zij daar *bij Sara's thuis* of *bij Sara thuis*?

De gewone vormen zijn *bij u thuis*, *bij jou thuis*, *bij hem thuis* en *bij Sara thuis*. De vormen *bij uw thuis*, *bij jouw thuis*, *bij zijn thuis* en *bij Sara's thuis* zijn misschien niet helemaal uit te sluiten, maar gebruikelijk zijn ze niet in het Nederlands.

Bij een vorm als *bij u thuis* is *thuis* een bijwoord van plaats dat als nabepaling *bij u* nader specificceert: niet *bij u op het werk* of *bij u op school*, maar *bij u thuis*. *U* is een persoonlijk voornaamwoord. *Thuis* kan in deze constructies vaak worden weggelaten zonder dat er aan de betekenis iets fundamenteels verandert: *Gaan we bij jou naar het voetbal kijken?*

Het bestaansrecht van een vorm als *bij uw thuis* is twijfelachtig. Grammaticaal is zo'n vorm gemakkelijk te verklaren. *Thuis* is een zelfstandig naamwoord dat door een bezittelijk voornaamwoord (*uw*, *jouw*, *zijn*) of bezitsgenitief (*Sara's*) wordt voorafgegaan en gespecificeerd: niet *zijn thuis* of *mijn thuis*, maar *uw thuis*. *Thuis* kan in zo'n constructie niet zomaar worden weggelaten. Vergelijkbare gevallen zijn *in uw huis*, *op uw werk* en *in uw school*. Maar waar zou een zin als *Geeft u een feest bij uw thuis?* op moeten slaan? Gaat het dan om een feest dat bijvoorbeeld in de tuin plaatsvindt (en

niet *in* het huis)? En wordt er dan benadrukt dat het echt gaat om een *thuis* (en niet gewoon een *huis*)? In de meeste contexten is *bij uw thuis* erg vergezocht, en kun je daarom beter *bij u thuis* gebruiken.

Er zijn wel voorbeelden te verzinnen waarin de bezitsvorm de enige correcte of de meest voor de hand liggende vorm is. In *Maak van je huis een thuis en zorg ervoor dat de warme sfeer die bij je thuis hoort, nooit meer verloren gaat* bijvoorbeeld is *bij jou thuis* niet of moeilijk verdedigbaar. Maar eigenlijk kun je deze zin niet vergelijken met de bovenstaande zinnen, want hier gaat het om een werkwoord met een voorzetselvoorwerp: *horen bij*. Als je een voorbeeld zoekt waarin *bij uw* (*jouw*, ...) *thuis* op zichzelf gebruikt wordt, kom je al snel uit bij iets heel geforceerd. Ik kwam zelf niet verder dan: *Bij mijn eerste thuis was er nooit sprake van stress. Bij mijn thuis van nu is dat jammer genoeg anders.*

Dat *bij u thuis* de gewone vorm is, geldt alleen voor het Standaardnederlands. In sommige dialecten en tussentalen zijn constructies als *bij uw thuis* of *bij zijn thuis*, of ook *bij Sara haar thuis*, heel gewoon.

Wat geldt voor het voorzetsel *bij*, geldt niet voor de andere voorzetsels. Als *thuis* wordt voorafgegaan door een voorzetsel als *naar*, *aan* of *over*, hoeft je dus niet automatisch te denken dat het beter is om *u*, *jou* enzovoort te gebruiken. Wat je gebruikt, hangt af van wat je bedoelt. Enkele voorbeelden met *naar*: *Kun je dit naar mij thuis opsturen? Kom vanavond naar mij thuis. Hij verlangde naar zijn thuis. Hij keerde terug naar zijn thuis.*

... of bij mij(n)?

Als je toch *bij jouw thuis* zou gebruiken in plaats van *bij jou thuis*, dan zou je verplicht zijn om met *bij het mijne* te vervolgen: *Bij jouw thuis of bij het mijne?* Als een bezittelijk voornaamwoord zelfstandig gebruikt wordt, krijgt het er immers een *-e* bij en wordt het voorafgegaan door een lidwoord (*het, de*). Daarnaast zou ook *bij dat van mij* mogelijk zijn: *Bij jouw thuis of bij dat van mij?* Je zou een weinig vlotte indruk maken als je het zo zou zeggen. Liever *bij mij* dus.

Door de bomen het bos

Zijn het de bomen die je het zicht op het bos kunnen ontnemen of zorgt het bos ervoor dat je soms de bomen niet meer ziet? Zeg je *door de bomen het bos niet meer zien* of *door het bos de bomen niet meer zien*?

De geijkte uitdrukking is *door de bomen het bos niet (meer) zien*. Als je je louter op het bos en de bomen concentreert, kun je daarover twijfelen. Maar als je naar de betekenis van de uitdrukking kijkt, is het logisch dat alleen die volgorde correct is: ‘door te veel op details te letten, het geheel uit het oog verliezen’. De uitdrukking zou afkomstig zijn van de Duitse dichter Wieland, die in zijn *Musarion* (1768) schreef: *Sie sehn den Wald vor lauter Bäumen nicht*.

Het omgekeerde, *door het bos de bomen niet meer zien*, kan eventueel wel eens gebruikt worden om een bepaald effect te krijgen. Als de omgekeerde betekenis (‘door te veel naar het geheel te kijken de details niet meer zien’) toevallig goed uitkomt en iemand heeft net de geijkte uitdrukking gebruikt, kun je bijvoorbeeld zeggen: *Ik denk dat hij eerder door het bos de bomen niet meer ziet*. Maar normaal gezien gebruik je deze volgorde niet. Als je ze toch tegenkomt – en dat gebeurt wel eens – gaat het waarschijnlijk om een vergissing.

Ingrid Borrekens Ingrid

Als een politieagent op televisie verslag uitbrengt van een overval of een ramp, klinkt dat vaak alsof er een proces-verbaal wordt voorgelezen: *Betrokkene had een beroep gedaan op onze diensten naar aanleiding van de exceptionele regenoverlast*. Je kunt aan het taalgebruik van zo iemand meteen horen dat die constant met ambtelijke teksten te maken heeft.

Iemand die bij een quiz op televisie zichzelf voorstelt als *Borrekens Ingrid*, komt even ambtelijk over. Als je jezelf voorstelt, spreek dan niet alsof je een invulformulier aan het voorlezen bent, maar zeg: *Ik ben of Mijn naam is Ingrid Borrekens*. Er zijn wel talen, zoals het Hongaars, waarin het gebruikelijk is om altijd met de familienaam te beginnen. Maar in het Nederlands is dat niet het geval. Veel Vlamingen doen het wel zo, maar – mocht u er nog over twijfelen – dat is dus niet de bedoeling. Veel uitleg behoeft het niet. De woorden zeggen het zelf: de *voornaam* komt eerst, dan de *achternaam* of familienaam.

Als namen gealfabetiseerd staan of moeten worden, kan het natuurlijk wel nuttig zijn om de familienaam vooraf te laten gaan. Als er bijvoorbeeld in een fotowinkel naar je naam wordt gevraagd, kun je eventueel je familienaam eerst geven, als je denkt dat dat het zoeken naar jouw foto's vergemakkelijkt. Of je kunt (op zijn James Bonds) antwoorden: *Borrekens, Ingrid Borrekens*.

An Bosmans beantwoordt vragen van de Taaltelefoon.

e-mail: an.bosmans@dar.vlaanderen.be

Interview

Eric Mijts en het Nederlands op Aruba

FILIP DEVOS

Nederlands wordt, behalve in Nederland en Vlaanderen, ook elders in de wereld gesproken, onder meer in Suriname, dat sinds december 2003 lid is geworden van de Nederlandse Taalunie. Ook op de Nederlandse Antillen en Aruba is het Nederlands een officiële taal, zo leren de (school)boekjes. “Het gaat niet zo goed met het Nederlands op de Nederlandse Antillen en Aruba als we denken”, zei Eric Mijts eind augustus in Gent op het zestiende Colloquium Neerlandicum, het driejaarlijkse congres van de Internationale Vereniging voor Neerlandici. ‘Maar dat hoeft daarom niet een slechte zaak te zijn voor de eilanden, en het stelt ons als taalkundigen voor een aantal interessante uitdagingen.’”

Mijts woonde lange tijd in Gent en studeerde in Antwerpen. Hij werkte bij een verzekeringsmaatschappij toen hij een loopbaanonderbreking nam en naar Aruba trok, waar hij verder zou werken aan een literair-sociologisch proefschrift. Tot hij Wim Rutgers kon opvolgen aan de universiteit van Aruba in Oranjestad. Mijts doceert daar nu al ruim zes jaar Nederlands aan de rechtenfaculteit en de economische faculteit. Hij doet er ook onderzoek naar de status en bijzondere kenmerken van het Nederlands als rechtstaal.

Voor alle duidelijkheid: het Koninkrijk der Nederlanden bestaat uit drie landen: Nederland, Aruba en de Nederlandse Antillen. De Nederlandse Antillen bestaan op zich uit vijf eilanden: Bonaire, Saba, het zuidelijke deel van Sint-Maarten (het noordelijke behoort tot Frankrijk), Sint-Eustatius en Curaçao.

Nederlands is en blijft toch een officiële taal in dat deeltje van de wereld?

Inderdaad, maar uit het feit dat Nederlands de officiële taal is op de Nederlandse Antillen en Aruba ontstaat wel eens het foutieve beeld dat daar ook een Nederlandstalige maatschappij is. Dit is echter niet waar. Nederlands is de bestuurs- en rechtstaal en de onderwijstaal, maar meer en meer is de positie van het Nederlands op de Benedenwindse eilanden (Aruba, Bonaire en Curaçao) aan het afbrokkelen. Sinds kort is het Papiaments op Aruba ingevoerd als tweede officiële

taal. Rechtszaken worden niet meer uitsluitend in het Nederlands gevoerd, maar steeds vaker is de voertaal Papiaments, de discussies in het parlement zijn Papiaments en de voertaal in het onderwijs verschuift steeds meer naar het Papiaments. Op de Nederlandse Antillen en Aruba verschuift de instructietaal in het primair onderwijs van het Nederlands naar het Papiaments. Dat is een belangrijk gegeven. Het gevolg is dat in winkels, bij officiële gelegenheden, op straat, het Nederlands steeds meer uit beeld verdwijnt. Nederlands is er absoluut geen spreektaal.

Is dat niet veeleer een maatschappelijk dan een zuiver taalkundig gegeven?

De problematiek waar we ons voor geplaatst zien als we spreken over de taalsituatie op de Nederlandse

Antillen en Aruba is inderdaad niet alleen een vraagstuk voor taalkundigen. De sociaal-maatschappelijke factoren, politieke – ik denk aan nationalistische –, pedagogische, didactische en emotionele elementen van het debat spelen een uitermate belangrijke rol.

Kunt u eerst de taalsituatie wat schetsen?

Uit cijfers valt niet echt af te leiden dat Nederlands een prominente rol speelt op Aruba: 6% spreekt Nederlands, 70% Papiaments, 8% Engels en 13% Spaans. Dezelfde situatie herkennen we op Curaçao. De Nederlandse Antillen bestaan voorlopig nog uit 5 eilanden: de Bovenwindse eilanden zijn overwegend Engelstalig, de Benedenwindse eilanden overwegend Papiamentstalig. Zeer binnenkort, in 2007-2008, zullen de Nederlandse Antillen hun staatkundige eenheid verliezen, waarna Bonaire, Saba en Sint-Eustatius een soort Nederlandse provincie zullen worden, en Sint-Maarten, Curaçao en Aruba elk hun eigen band met Nederland zullen hebben. Deze band zal in meer of mindere mate te vergelijken zijn met de staatkundige band die Aruba op dit moment reeds met Nederland heeft.

Op Aruba – en voor Curaçao gelden vergelijkbare statistische gegevens – is de situatie als volgt: ongeveer 80% van de autochtone bevolking en 40% van de allochtone bevolking geeft aan vlot Nederlands te beheersen. Opvallend is dat 56% van de bevolking aangeeft vlot viertalig te zijn: Papiaments, Spaans, Engels en Nederlands.

Ondanks deze cijfers blijkt in de praktijk vaak dat men zichzelf overschat. Studenten die net een Nederlandstalige VWO, HAVO of MBO afgerond hebben en instromen aan de HBO- of WO-opleidingen aan de universiteit van Aruba blijken vaak veel problemen te hebben met zowel schrijven als spreken in het Nederlands.

Er is ook geen draagvlak, want er is een voortdurende ergernis tegen het Nederlands. Leraren die ingevlogen zijn, zijn Nederlanders. De laatste 10-15 jaar zijn er wel meer en meer Arubaanse docenten, steeds meer lokale mensen dus, maar met de kwaliteit van het onderwijs, zelfs van VWO-studenten, is het bij momenten slecht gesteld door de negatieve houding ten opzichte van het Nederlands.

Op de Nederlandse Antillen en Aruba verschuift de instructietaal in het basisonderwijs van het Nederlands naar het Papiaments, zei u daarnet? Dat lijkt me een cruciaal gegeven.

Het gaat niet zo goed met het Nederlands op de Nederlandse Antillen en Aruba als we denken.

Het gebruik van het Nederlands als instructietaal wordt als problematisch ervaren. Een indicator hiervoor is bijvoorbeeld dat in het basisonderwijs 3 tot 4 maal meer Papiamentstalige leerlingen blijven zitten dan Nederlandstalige leerlingen. Maar dat is een vertekend beeld: de sociale achtergrond van de zittenblijvers vertoont een duidelijk patroon: de ouders zijn gescheiden, bezitten een lagere scholingsgraad, hebben geen vaste baan. Dit vertekende beeld is gemakkelijk verklaarbaar: de Nederlandstaligen op het eiland zijn niet representatief voor de Nederlandse samenleving. Over het algemeen zijn zij naar Aruba gekomen omdat zij daar een specifieke functie kunnen bekleden waarvoor zij hoog opgeleid dienen te zijn. Hun gemiddelde opleidingsniveau is dan ook veel hoger dan het gemiddelde opleidingsniveau van Aruba, wat een sterke invloed heeft op de schoolprestaties van de kinderen. Bovendien: Arubaanse docenten hebben de neiging om dingen eerst in het Nederlands uit te leggen, en daarna in het Papiaments. Logisch dus dat die kinderen niet naar dat Nederlands luisteren. Het resultaat hiervan is wel vaak dat de leerlingen de vragen van de in Nederland, en dus ook in het Nederlands, opgestelde toetsen slechts met moeite kunnen beantwoorden.

Zijn daar nog andere factoren mee gemoeid?

We zien een internationaal streven om de culturele identiteit te behouden, en dus ook het behoud van onderwijs in de moedertaal. Dat is een fundamenteel recht van iedere natie, volgens de Unesco. Die organisatie beklemtoont ook het belang van meertaligheid in het onderwijs. Een te sterke focus op Papiaments leidt tot isolement.

Daarnaast is voor slechts 6% van de bevolking op Aruba, en voor slechts 8% op Curaçao, Nederlands de moedertaal. Op Aruba wordt het Nederlands voorbijgestreefd door het Spaans (14% in 2001) en het Engels (8%).

Wat is dan het beleid op dit ogenblik?

Op Curaçao is het Papiaments tijdens het voorbije schooljaar in het basisonderwijs ingevoerd als instructietaal. Slechts vier scholen mochten hierop een uitzondering maken en onderwijs in het Nederlands verzorgen. Na protest van ouders en schoolbesturen is aan een vijfde school toegestaan Nederlands als instructietaal te hanteren. Op Aruba wordt het Papiaments ook als instructietaal ingevoerd. Er zijn nogal tegengestelde denkbeelden over het te volgen beleid: een deel van het onderwijsapparaat houdt vast aan Nederlands als instructietaal, vooral gericht op doorstroming naar hogere studies in Nederland, een ander deel van het onderwijsapparaat, en dan met name de lerarenopleiding, concentreert zich op het Papiaments als instructietaal. De docenten die door de lerarenopleiding afgeleverd worden, hebben over het algemeen een negatieve houding ten opzichte van het Nederlands ontwikkeld, maar moeten wel de leerlingen in de laatste jaren van het basisonderwijs in het Nederlands onderwijzen! De beleidsvoorstellen die in 1998 geformuleerd zijn, stellen wel dat Nederlands de instructietaal moet blijven in het middelbaar voortgezet onderwijs, maar dit is geen garantie voor de toekomst. De huidige discussie trekt deze keuze regelmatig in twijfel.

Wat maakt het zo moeilijk om dan echt een knoop door te hakken en een consequente keuze te maken?

Een keuze heeft behoorlijke implicaties voor de toch al niet zo rooskleurige financiën van de eilanden. Hierbij moet niet alleen gedacht worden aan de onkosten die gemaakt moeten worden voor curriculumontwikkeling, maar ook aan bijvoorbeeld de vertaling van wetboeken. Sociaal-maatschappelijk zien we dat de huidige economische en technische ondersteuning over het algemeen van Nederland afkomstig is. Dit wordt aan de ene kant als redelijk gemakkelijk beschouwd ('we hebben een logistiek probleem, kom, we bellen Nederland'), maar aan de andere kant wordt dit door veel Antillianen en Arubanen als storend ervaren: het zijn zo vaak de Nederlanders die aan de lokale bevolking komen vertellen

wat zij moeten doen, en daarbij ook nog de hogere lonen opstrijken.

Vergeet ook de geografische factoren niet: de Verenigde Staten liggen dichterbij dan Nederland, dus zou het logisch zijn om te kiezen voor Engels als onderwijstaal, maar ook Venezuela ligt op een steenworp afstand, wat een keuze voor Spaans zou rechtvaardigen. Ten slotte: de nadruk leggen op culturele eigenheid en afscheiding van Nederland doet het goed bij het kiezerspubliek.

Entre l'Europe et l'Amérique,
je ne vois que des poussières
(De Gaulle over de Caraïben).

Welke gevolgen van deze ontwikkelingen ziet u voor het Nederlands?

Mijn bezorgdheid is niet zozeer wat er gekozen wordt, maar dat er gekozen wordt. Het huidige beleid, waarbij verschillende stromingen tegen elkaar in tegengestelde doelen proberen te bereiken, berokkent de ontplooiing van het eiland grote schade. Als taalkundigen kunnen we een belangrijke bijdrage leveren door zowel voor het basis- als het middelbaar onderwijs te werken aan methoden die zich niet richten op moedertaalonderwijs Nederlands, maar op Nederlands als vreemde taal [NavT; red.]!

Het is hoog tijd dat we uitgebreider onderzoek doen naar de status, en daarbij alle verschillende bepalende aspecten belichten, en ontwikkelingsmogelijkheden van het Nederlands, maar ook de andere talen, op de Nederlandse Antillen en Aruba.

De tendens die zich op dit ogenblik op Aruba en de Nederlandse Antillen ontwikkelt, kunnen en moeten we niet tegenwerken. Louter krampachtig vasthouden aan Nederlands als instructietaal werkt averechts in een gebied waar men behoorlijk sceptisch aankijkt tegen alles wat uit Nederland komt. Het is van groot belang dat de studie van vreemde talen in het nieuwe onderwijscurriculum stevig ondersteund wordt, en dat Nederlands daarin een prominente rol krijgt. Bij dit alles zou de Nederlandse Taalunie alvast een belangrijke rol kunnen – en moeten – spelen.

Betekenisverschillen tussen 'kometen', 'een musical' en 'de ijsbeer'

ALBERT OOSTERHOF

Tussen zinnen die ogenschijnlijk nauwelijks van elkaar verschillen, bestaan vaak subtiele betekenisverschillen. De betekenisverschillen tussen verschillende typen zinnen waarin generalisaties worden uitgedrukt (zogenoemde 'karakteriserende' zinnen) vormen een interessant studieobject.

We zullen met behulp van voorbeeldzinnen over kometen, musicals en ijsberen enkele semantische contrasten uiteenzetten. De besproken onderwerpen zijn in veel traditionele grammatica's onderbelicht gebleven.

Generalisaties en kometen

Encyclopedieën, naslagwerken en andere informatieve boeken staan vaak vol met zinnen waarin generalisaties worden uitgedrukt. In (1) is een voorbeeld gegeven van zo'n 'karakteriserende' zin. Deze zin is afkomstig uit een artikel over kometen in de internetencyclopedie *Wikipedia* (september 2006).

- (1) Kometen zijn kleine hemellichamen van ijs, gas en stof.

Als we *kometen* in (1) vervangen door *een komeet*, dan drukt de zin nog steeds een soort generalisatie uit. Zowel zin (1) als zin (2) geeft weer dat kometen in het algemeen kleine hemellichamen zijn van ijs, gas en stof.

- (2) Een komeet is een klein hemellichaam van ijs, gas en stof.

In schoolgrammatica's van het Nederlands wordt doorgaans geen onderscheid gemaakt tussen *kometen* in zin (1) en *een komeet* in zin (2). Beide worden aangeduid

als 'categoriale' constituenten. Categoriale constituenten zijn dus woordgroepen die verwijzen naar alle (of bijna alle) leden van een klasse of categorie. Ondanks de overeenkomsten tussen (1) en (2) blijkt het interessant te zijn om na te gaan of er tussen zulke zinnen betekenisverschillen zijn.

Definities en musicals

Zin (3) is een Nederlandstalige variant op een bekende voorbeeldzin uit de Engelstalige semantische literatuur. Een vergelijkbaar voorbeeld werd gebruikt in een artikel uit 1973 van de Amerikaanse linguïst John M. Lawler.

- (3) Een musical is populair.
(4) Musical is populair.

Terwijl zin (4) een normale karakteriserende zin is, komt (3) een beetje vreemd over. Het lijkt erop dat *een musical* (evenals andere zelfstandige naamwoorden met een onbepaald lidwoord) vooral geschikt is om gebruikt te worden in zinnen waarin een definitie (van *musical*) wordt gegeven. Zin (3) is dus raar doordat musicals niet *per definitie* populair zijn: stel dat een bepaald theaterstuk impopulair is, dan kunnen we op grond daarvan nog niet concluderen dat het geen musical is.

Voorbeeldzinnen zoals (4) drukken daarentegen een neutrale generalisatie over musicals uit. Deze generalisatie is waar als musicals op een bepaalde plaats en op een bepaald moment inderdaad over het algemeen populair zijn.

We kunnen dus de volgende conclusie trekken: *een musical* en vergelijkbare constituenten zijn bij uitstek geschikt voor definities. *Musicals* en vergelijkbare constituenten zijn vooral geschikt om op een neutrale manier generalisaties tot uitdrukking te brengen.

Deze conclusie wordt bevestigd als we de internetencyclopedie *Wikipedia* raadplegen. Het artikel over *musicals* begint met de zin in (5). Dit is een typisch voorbeeld van een zin waarin een definitie wordt gegeven, in dit geval een definitie van *musical*.

- (5) Een musical is een doorlopend theaterstuk waarin toneel, spel, zang, muziek en dans worden gecombineerd.

Toch moeten we hier voorzichtig mee zijn. Het is natuurlijk niet zo dat (6), waarin *musicals* gebruikt is, per se niet geïnterpreteerd mag worden als een definitie van *musical*. Het is dus preciezer om te zeggen dat terwijl *een musical* normaliter gebruikt wordt in definities, *musicals* zowel gebruikt kan worden in definities als in neutrale generalisaties.

- (6) *Musicals* zijn doorlopende theaterstukken waarin toneel, spel, zang, muziek en dans worden gecombineerd.

Soorten en ijsberen

Zoals gezegd duiden pedagogische en traditionele grammatica's *musicals* en *een musical* in zinnen als (5) en (6) gewoonlijk aan als 'categoriale' constituenten. De *ANS* (blz. 812) geeft bijvoorbeeld de tabel 1. Voor ons doel zijn alleen de grijs gemarkeerde kolommen interessant.

Het teken 'Ø' staat voor 'nullidwoord'. Dit symbool correspondeert met constituenten zoals *musicals*. De *ANS* neemt namelijk aan dat zulke constituenten ook een lidwoord hebben, maar dat dit lidwoord niet uitgesproken wordt. Vandaar de term 'nullidwoord'.

tabel 1: schema 14.4 uit de *ANS* (blz. 812)

NAAMWOORDELIJKE CONSTITUENT				
determinator	bepaald	onbepaald	generiek	categoriaal
<i>de</i>	+		+	
<i>het</i>	+		+	
<i>een</i>		+		+
Ø		+		+

De meest rechtse kolom in het schema legt dus vast dat constituenten zoals *een musical* en *musicals* categoriale constituenten zijn. Volgens de *ANS* geven dergelijke constituenten aan dat de eigenschap toekomt aan elk lid van de klasse/categorie. In de voorbeeldzinnen in (5) en (6) gaat het dan om de klasse of de categorie van *musicals*.

Er is ook een kolom 'generiek'. In deze kolom duidt de *ANS* aan welke constituenten 'generiek' kunnen zijn. Wat wordt er eigenlijk bedoeld met de term 'generiek'? De *ANS* schrijft dat 'generieke' constituenten naar een soort verwijzen, bijvoorbeeld naar een diersoort. In (7) is een voorbeeld gegeven. Deze zin brengt de eigenschap *een zwerfend bestaan leiden* in verband met de soort *Ursus maritimus*, de wetenschappelijke naam voor de ijsbeer. In (8) is een vergelijkbare zin gegeven, waarin een onzijdig lidwoord is gebruikt.

- (7) De ijsbeer leidt een zwerfend bestaan.
 (8) Het damhert is een vriendelijk dier.

Kenmerkend voor zulke 'generieke' constituenten is dat ze gebruikt kunnen worden met werkwoorden zoals *uitsterven*. Dat zijn werkwoorden die een eigenschap aanduiden die alleen van toepassing is op soorten: alleen de soort *Ursus maritimus* kan uitsterven; individuele beren kunnen dat niet. Een voorbeeld is gegeven in (9).

- (9) De ijsbeer zal uitsterven.

Een interessante zin, gevonden op het internet, is gepresenteerd in (10), afkomstig van www.dierenmagazine.be van september 2006. Deze zin demonstreert dat *de ijsbeer* dezelfde betekenis heeft als de wetenschappelijke naam voor de soort. Beide verwijzen ze naar de (dier)soort. Zo'n wetenschappelijke naam is vergelijkbaar met andere eigennamen als *Jos*, *Pol* en *Filip*. Namen verwijzen rechtstreeks naar zaken in de werkelijkheid. Het enige verschil tussen *Ursus Maritimus* en *Jos* is dat de eerste naam naar een soort verwijst en de tweede naar een persoon.

- (10) De ijsbeer of *Ursus Maritimus* is het op twee na grootste landroofdier dat we kennen.

Constituenten zoals *de ijsbeer* zijn dus bij uitstek geschikt om gebruikt te worden in zinnen als (10), waarin de schrijver wenst te verwijzen naar de betreffende diersoort. In tabel 1 zien we dat

er geen plusje staat bij generiek *een*. Dat klopt ook wel: zin (11) is onacceptabel. Het is dus een juist oordeel dat het lidwoord *een* geen generiek gebruik heeft.

(11) Een ijsbeer zal uitsterven.

Het is echter vreemd dat er ook geen plusje staat bij generiek \emptyset . Dat zou betekenen dat zinnen zoals (12) niet behoren tot het Nederlands dat in de ANS beschreven wordt. In (13) is een vergelijkbaar (corpus-)voorbeeld gegeven, een voorbeeld uit *De Standaard*, 6 december 1996:

(12) Ijsberen zijn bijna uitgestorven.

(13) Haaien dreigen uit te sterven door overbevissing en dat zou een ramp betekenen voor het zeemilieu (...)

Er zijn echter (veel) sprekers die dit soort zinnen heel normaal vinden. Hieruit kunnen we concluderen dat het schema uit de ANS onvolledig is. Constituenten zoals *ijsberen* en *haaien*, die voorafgegaan worden door een 'nullidwoord', hebben ook een generiek gebruik. (In de ANS is nog een vijfde type opgenomen, namelijk bezittelijke voornaamwoorden. Dat is vreemd, omdat andere typen die dan ook relevant zouden zijn, zoals aanwijzende voornaamwoorden, niet zijn opgenomen. Volgens de ANS kunnen bezittelijke voornaamwoorden niet categoriaal, maar wel generiek gebruikt worden. Het blijft onduidelijk waar dit oordeel op gebaseerd is.)

Het schema uit de ANS aangepast

Het schema uit de ANS moet dus aangepast worden, omdat *ijsberen* naast een categoriaal gebruik ook een generiek gebruik heeft. Verder hebben we gezien dat er een subtiel verschil is tussen constituenten als *een musical*, met onbepaald lidwoord, en constituenten als *musicals*, met nullidwoord: terwijl *een musical* vooral gebruikt wordt in definities, kan *musicals* daarnaast ook gebruikt worden in zinnen die een neutrale generalisatie uitdrukken. Deze bevindingen zijn verwerkt in tabel 2, een aangepaste versie van het schema uit de ANS.

tabel 2: schema 14.4 uit de ANS aangepast

determinator	generiek	categoriaal	
		definitie	neutraal
<i>del/het</i>	+		
<i>een</i>		+	
\emptyset	(+)	+	+

In deze tabel is weergegeven dat het bepaald lidwoord *del/het* een generieke betekenis heeft. Dat wil dus zeggen dat constituenten zoals *de ijsbeer* in zinnen als (10) rechtstreeks verwijzen naar de (dier)soort. Het onbepaalde lidwoord *een* heeft een categoriale betekenis en is daarbij uitermate geschikt om gebruikt te worden in definities. Constituenten zoals *ijsberen* zijn breed inzetbaar: ze kunnen naar een soort verwijzen, in definities gebruikt worden en ze kunnen gebruikt worden om neutrale generalisaties te uiten. Maar omdat sprekers voor definities en verwijzing naar soorten middelen ter beschikking hebben die specifiek in die functies gebruikt worden, zijn vormen als *ijsberen* uiteindelijk vooral geschikt voor neutrale generalisaties.

Merk tot slot op dat we het plusje bij generiek \emptyset tussen haakjes gezet hebben. De reden is dat sommige taalgebruikers zinnen als *Ijsberen zullen uitsterven* niet grammaticaal vinden. Waarschijnlijk is dat ook de reden waarom de ANS hier helemaal geen plusje heeft gezet.

Albert Oosterhof is als postdoc-onderzoeker in een project van de Nederlandse Taalunie verbonden aan de Universiteit Gent.

e-mail: albert.oosterhof@UGent.be

Dossier

Voorzetseldiarree

KARL HENDRICKX

Als je te veel eet, krijg je buikkrampen, en in het slechtste geval diarree. Bepaald geen prettige ervaring. Hetzelfde geldt voor teksten: als je te veel een bepaald soort woorden of een bepaalde stijl in je tekst verwerkt, ontstaat er een diarree van woorden en krijg je als lezer buikkrampen. Bijzonder slecht verteerbaar daarbij zijn voorzetsels. Als je daarvan wat kwistig in je tekst verwerkt, ontstaat al snel bijzonder zware kost.

Roomsaus

Voorzetsels zijn uiteraard op zich onmisbaar en ze zijn nu niet bepaald het type woorden waarvan je bewust kiest om ze veel of weinig te gebruiken. Je zet ze gewoon waar je ze nodig hebt, zou je zeggen.

Toch is dat niet helemaal het geval. Om te beginnen heb je twee grote groepen voorzetsels: enkelvoudige, zoals *in, op, door, achter* en meervoudige, zoals *met betrekking tot, in verband met, ten aanzien van*. In wat officiëlere en ambtelijke teksten komt het laatste type frequenter voor dan in normaal, dagelijks taalgebruik. Dergelijke voorzetseluitdrukkingen maken een tekst zwaarder dan nodig: ze hebben het effect van een rijkelijke roomsaus, die echter na een tijdje erg zwaar op de maag gaat liggen. Enkele voorbeeldjes maken dat meteen duidelijk:

De regering heeft maatregelen getroffen met betrekking tot de veiligheid in de gevangenissen met het oog op de voorkoming van geweld ten aanzien van cipiers.

Tijdens de vergadering is er ten aanzien van de opgeworpen pijnpunten, in het bijzonder met betrekking tot het personeelsbeleid, een grote mate van eensgezindheid bereikt. Op het vlak van de beloning zullen afhankelijk van het beschikbare budget aanbevelingen worden gedaan met betrekking tot de verhoging van de tegemoetkomingen in het kader van het woon-werkverkeer.

In dergelijke teksten verslik je je onvermijdelijk na een tijdje. Zeker als de voorzetseluitdrukkingen nog eens worden afgekort, wat alleen tot verwarring leidt. Zo kan *t.a.v.* zowel 'ter attentie van' als 'ten aanzien van' betekenen en *t.o.v.* zowel 'ten overstaan van' als 'ten opzichte van'. Beter vermijden dus, die driedelige voorzetsels. Dat kan meestal erg gemakkelijk, omdat dergelijke uitdrukkingen bijna altijd door een eenvoudig equivalent kunnen worden vervangen. Hier volgt de *light*-versie:

De regering heeft maatregelen genomen voor de veiligheid in de gevangenissen om geweld tegen cipiers te voorkomen.

Tijdens de vergadering is er over de opgeworpen pijnpunten, in het bijzonder over het personeelsbeleid, een grote mate van eensgezindheid bereikt. Voor de beloning zullen naar gelang van het beschikbare budget aanbevelingen worden gedaan

over de verhoging van de tegemoetkomingen voor het woon-werkverkeer.

Dergelijke zinnen blijven lang, maar zijn toch al wat makkelijker te verteren. Bovendien zijn meteen een aantal fouten verbeterd, want een aantal van die voorzetsluitdrukkingen wordt geregeld in een foute context gebruikt. Zo betekent *ten overstaan van* in Standaardnederlands ‘in tegenwoordigheid van personen’ en kun je het gebruiken voor getuigen bij de ondertekening van een notarisakte. Het past niet als bedoeld is ‘met betrekking tot zaken’. Een klassieker is ook *omwille van*, dat in het Standaardnederlands een doel (‘ten bate van, ten behoeve van’) uitdrukt, zoals in *omwille van de rust van de patiënt zijn slechts twee bezoekers per keer toegelaten*. Het wordt in België vaak gebruikt om een reden of oorzaak aan te geven, zoals in **omwille van het slechte weer is de wedstrijd afgelast*.

Cadans

Toch is het niet genoeg om systematisch alle voorzetsluitdrukkingen te weren en te vervangen door eenvoudige voorzetsels. Dit kan leiden tot monotonie, vaak van het voorzetsel *over* of *door*, zoals je trouwens lichtjes kunt merken in de herschrijving van het tweede voorbeeld hierboven.

De oplossing is om lange opeenvolgingen van voorzetsels gewoon te vermijden. Een eindeloze rij – zelfs enkelvoudige – voorzetsels (de ‘voorzetseldiarree’) geeft de zin een dreunende cadans mee, die bepaald onaangenaam is om te lezen:

Deze wijziging past in het kader van een zo groot mogelijk respect van de administratie voor de waarborgen die onder de noemer van het concept van de beginselen van behoorlijk bestuur kunnen worden samengebracht.

De analyse zou op nuttige wijze kunnen worden aangevuld door een opvraging in het informatiesysteem van gegevens over de oorsprong van de schuldvordering, gekoppeld aan een onderzoek van het al dan niet gunstige karakter van het vonnis.

Vrolijk word je niet van zo een monotone dreunende stijl. Bestaat er ook daartegen een middelkje? Ja. Maak aparte zinnen met meer werkwoorden. Vaak hoort bij voorzetseldiarree ook naamwoordstijl, en ook die kun je beter wegwerken als je een vlot leesbare stijl wilt krijgen. Bij naamwoordstijl worden overdreven veel zelfstandige naamwoorden gebruikt, die meestal afgeleid zijn van werkwoorden (zgn. *nominalisering*). De tweede voorbeeldzin bevat daarvan voorbeelden: *opvraging, onderzoek*. Als je die nominalisering opnieuw tot werkwoorden omvormt, ontstaat vanzelf een vlotter geschreven zin:

De analyse zou op nuttige wijze kunnen worden aangevuld door in het informatiesysteem gegevens op te vragen over de oorsprong van de schuldvordering. Daarnaast kan ook worden onderzocht of het vonnis al dan niet gunstig is [voor de overheid].

Bovendien kun je je afvragen of je al die woorden wel nodig hebt en of ze allemaal wel een duidelijke betekenis hebben. Zo kan een iets vrijere herschrijving de

boodschap van de eerste voorbeeldzin veel duidelijker maken:

De administratie wil zoveel mogelijk de waarborgen die uit de beginselen van behoorlijk bestuur voortvloeien, respecteren. Deze wijziging past in die strategie.

Bevroren

Waarom zou iemand nu een dergelijke aaneenschakeling van voorzetsels en nominaliseringën willen gebruiken? Zit er een bepaalde schrijfstrategie achter? Onbewust ongetwijfeld wel. Veel van bovenstaande voorbeelden komen uit juridisch-administratief taalgebruik. In dat taalgebruik zijn de schrijvers het gewend – vaak zijn ze er zelfs speciaal voor getraind – om concrete gevallen (juridische of administratieve casussen) om te vormen tot meer universeel geldende gevallen of regels. Zo schrijft de wetgever uiteraard niet in de belastingwet dat *u uw aanslagbiljet voor 30 juni moet indienen bij het plaatselijke belastingkantoor*. Hij formuleert een onpersoonlijke, algemene stelling en daartoe helpen naamwoordstijl en veel voorzetsels: *De indiening van het aanslagbiljet door de belastingplichtige dient voor 30 juni te gebeuren bij het plaatselijke belastingkantoor*. Het resultaat is een soort abstrahering van de concrete actie tot een bevroren, algemeen geldende toestand. Dat werkt misschien voor wetgeving, maar niet voor andere teksten, zelfs niet gewone ambtelijke teksten. Ze worden er bloedeloos en saai van, zoals nog eens ten overvloede blijkt uit navolgend voorbeeld:

In het verslag van 19 februari 2001 van task force Geschillen over haar bezoek aan de Gewestelijke Directie Brugge wordt melding gemaakt van het geblokkeerd zijn van een groot aantal bezwaarschriften omwille van bij de rechtbank in behandeling zijnde bezwaardossiers m.b.t. maaltijdcheques.

Beter klinkt het als de voorzetsels en nominaliseringën omgevormd worden tot aparte actieve zinnestels:

De task force Geschillen meldt in haar verslag van 19 februari 2001 over haar bezoek aan de gewestelijke directie Brugge dat een groot aantal bezwaarschriften geblokkeerd is, omdat bij de rechtbank nog bezwaardossiers over maaltijdcheques in behandeling zijn.

Hopelijk hebt u ondertussen geen indigestie gekregen van de voorzetsels en laat u de verzadigende zinnen met meervoudige voorzetsels liggen voor de light-versies met minder nominaliseringën en meer enkelvoudige voorzetsels.

Karl Hendrickx is redacteur bij het Rekenhof.

e-mail: HendrickxK@ccrek.be

Klassieke invloed op het Nederlands

FILIP DEVOS

Bij de Nederlandse uitgeverij Gopher verscheen van de hand van dr. C. G. L. Apeldoorn een woordenlijst getiteld *Griekse en Latijnse elementen in onze woordvoorraad*. Met het boek wil de auteur 'een groot deel van de in de Nederlandse woordenschat voorkomende woorelementen uit de klassieke talen' samenbrengen. De verzameling is dus 'niet uitputtend', aldus de auteur in zijn uiterst korte inleiding. En dat kan natuurlijk ook moeilijk, want het Nederlands (net zoals andere talen trouwens) heeft ontzettend veel ontleend aan het Grieks en het Latijn, niet alleen al voor het begin van onze jaartelling, maar ook in de middeleeuwen en de renaissance. Tegenwoordig worden nog steeds nieuwe Nederlandse woorden gevormd op basis van Griekse en Latijnse woorddelen; denk maar aan *ecotaks*, *liposuctie*, *megaspektakel* of *mobieltje*. Het is dus evident dat de auteur onder een lemma als *dis-* maar enkele voorbeelden geeft (in casu *diskrediet* en *disharmonie*), al vermeldt het *Van Dale Groot woordenboek van de Nederlandse taal* er tientallen voorbeelden van. Hetzelfde geldt des te meer voor zeer frequente affixen als *a(n)-*, *-ier*, *-ist*, of *neo-*. Onder *arachn(o)-* vinden we dus wel *arachnologie* ('wetenschappelijke bestudering van spinnen'; < Gr. *arachnè* 'spin'), maar niet *arachnofobie* ('ziekelijke vrees voor spinnen').

Het woordenboek bevat een lijst van klassieke 'woorelementen', delen van woorden of toevoegsels (affixen) dus: voorvoegsels (of prefixen; bijvoorbeeld *cent-*, *fals-*, *ped-*, *sacr-*), tussenvoegsels (of infixen; bijvoorbeeld *-grad(u)-*, *-lect-*, *-mim-*, *-roga-*) en achtervoegsels (of suffixen; bijvoorbeeld *-minent*; *-nomiel-noom*; *-ruptie*; *-scoop*). Het Grieks is omgespeld naar het Latijn: *thèta* wordt *th*, *phi* wordt *ph*, enz. Per 'woorelement' geeft de auteur een lemma-ingang (van 'a(n)-' tot 'zoö-'), een

etymologische verklaring en ten slotte een alfabetische lijst van afleidingen en samenstellingen die met het betreffende woorelement gevormd werden. Een vrij kort lemma als *lipo-* ziet er dus als volgt uit:

lipo-

< Gr. *lipos* 'vet'. *lipoom* 'vetgezwel'

liposuctie '(het) plastisch-chirurgisch wegzuigen van overtollig vet' (< *lipo-* + Lat. *suctie* (van *sugère*, *suctum* 'zuigen')

Vaak worden ook woorden vermeld die we via andere talen, onrechtstreeks dus, ontleend hebben aan het Grieks en/of het Latijn, zoals bij *-abel* (< Fr. *-able* < Lat. *-abilis*; bijvoorbeeld *acceptabel*, *inexplicabel*, *suggestibel*) of *-ier* (< Fr. *-ier* < Lat. *-arius* 'ter vorming van persoonsnamen, bijv. Lat. *armarius* 'bibliothecaris', bij *armarium* 'boekenkast').

De 40 bladzijden tellende index bevat zowel de klassieke elementen zelf als 'alle voorkomende woorden die met deze elementen gevormd zijn'. Het boekje bevat ook een lijst met afkortingen en een lijst met geraadpleegde bronnen. Wie de klassieke invloed van het Grieks en/of het Latijn wil achterhalen in woorden als *anagram*, *architect*, *censuur*, *confectie*, *delegatie*, *ecotaks*, *extremist*, *fataal*, *genitief*, *geste*, *linguïst*, *ovaal*, *pensioen*, *profaan*, *rododendron*, *secuur*, *sclerose*, *symbool* of *uniseks*, heeft meteen een handig naslagwerkje.

C. G. L. Apeldoorn, *Griekse en Latijnse elementen in onze woordvoorraad*. S.I. (Utrecht): Gopher, 2005, ISBN 90 5179 282 4, 260 blz., 17,50 euro.

Te boek

Wat is goede bedrijfsjournalistiek ?

MARIANNE BOONE

foto:
Guy Roelandt

Met het essay *Wat is goede bedrijfsjournalistiek?* wil Betteke Van Ruler het debat over de professionalisering in de bedrijfsjournalistiek openen. De tijd van informeren en amuseren in bedrijfsbladen is voorbij. Hoe

het dan wel moet, daarover is in de vakliteratuur bijster weinig te vinden. Dat is des te vreemder omdat duizenden mensen in Nederland en in België bezig zijn met bedrijfsmedia zoals een bedrijfsblad. Met dit cahier wil Van Ruler de reflectie over bedrijfsjournalistiek aansturen.

Volgens het publieke model

Het eerste wat volgens Van Ruler bepaald moet worden, zijn de criteria voor goede journalistiek. Over wat goede journalistiek in het algemeen is, lopen de meningen, afhankelijk van het journalistieke model dat je aanhangt, nogal uiteen. Betteke Van Ruler baseert zich op de indeling van Schudson en kiest als basis voor bedrijfsjournalistiek het publieke model van de journalistiek. In dat model 'neemt de journalist het publiek in zijn diverse rollen als consument, als burger, als onderdaan, als antagonist, als medewerker als referentiepunt, en reflecteert voortdurend op zijn eigen professionele rol als informator en duider van wat er gaande is in de maatschappij' (blz. 28). Bij nieuwsvoorziening volgens dit model heeft de journalist niet alleen een agenderende functie (iets op de agenda zetten), maar ook een regisserende (de manier waarop hij het brengt). Uiteindelijk moet de journalist ervoor zorgen dat er over de onderwerpen die hij aanbrengt gepraat en gediscussieerd wordt. De journalist streeft naar een 'journalism of conversation'. Die vorm van journalistiek is volgens Van Ruler het meest bruikbaar in een bedrijfscontext: in het publieke model is geen plaats voor sensationalisering, polarisering en overmatig infotainment.

Lerende organisatie

Hoe de journalistiek volgens het publieke model binnen een bedrijf functioneert, is de volgende vraag waarop Van Ruler een antwoord zoekt. Als bedrijfsjournalist functioneer je immers niet als privépersoon, maar in een bedrijfscontext. Je bent een broodschrijver en geen onafhankelijk opererende journalist. Je zorgt voor de openbaarmaking van bedrijfsinformatie binnen en ten dienste van de organisatie waarvoor je werkt (wat niet hetzelfde is als 'his master's voice').

De bedrijfsjournalistiek vindt haar basis in de interne filosofie over hoe een organisatie ingericht hoort te zijn, en daarmee samenhangend hoe de communicatie daarin moet worden georganiseerd. Hoe de communicatie in het algemeen (de communicatiestijl en de communicatiestructuur) in een bedrijf verloopt, hangt dus sterk samen met de visie op organiseren die het management van een bepaald bedrijf aanhangt. Het is natuurlijk niet zo dat er in een bedrijf maar één managementvisie te vinden is, maar één visie is meestal wel dominant. Sinds het begin van deze eeuw is een managementmodel in opkomst waarin directieve en interactieve vormen van organiseren in evenwicht zijn: 'mensen praten op de juiste momenten mee, managers nemen op de juiste momenten beslissingen, als er beslissingen zijn genomen, werken medewerkers daar volledig aan mee, totdat blijkt dat het anders kan' (blz. 37). In dit model van een lerende organisatie, dat erg genuanceerd is, is er behoefte aan een genuanceerd communicatiemodel, aan verschillende vormen van communicatie. Daarvoor valt Van Ruler terug op haar 'communicatiekruispunt', waarin ze vier communicatiestrategieën (informatie, overreding, dialoog en consensusvorming) definieert, gebaseerd op de vraag wat de aard van de communicatie is (eenrichtingsverkeer of tweerichtingsverkeer) en wat het gewenste resultaat is (bekendmaking of beïnvloeding)

De vier communicatiestrategieën vragen elk om verschillende tactieken. Bij informering bijvoorbeeld geef je de inhoud, de voors en de tegens, het ‘hele’ verhaal. De klassieke criteria zijn tijdig, begrijpelijk en volledig.

Bij een goed communicatiemanagement moeten de vier strategieën op het juiste moment ingezet worden. Van Ruler koppelt ze aan de vier fasen van het beleidsproces.

Vijf criteria

Goede bedrijfsjournalistiek brengt het denken over wat goede journalistiek is en over wat goede communicatie in een bedrijfscontext is bij elkaar. Er zijn vijf criteria waaraan goede bedrijfsjournalistiek moet voldoen:

1. ‘Goede bedrijfsjournalistiek is dienstverlenend aan de organisationele publieke zaak.’ Dat betekent dat de bedrijfsjournalistiek afgestemd is op de strategische keuzes (bedrijfsdoelstellingen op korte en lange termijn) in de organisatie, maar ook op de belangen, wensen en ideeën van de personen in en om de organisatie, wat uiteraard tot spanningen kan leiden.
2. ‘Goede bedrijfsjournalistiek is autonoom in hoe waarover te berichten.’ Binnen een helder beleidskader moet de bedrijfsjournalist autonoom kunnen afwegen wat hij wel en niet communiceert en hoe hij iets communiceert. Een redactionele formule voor een blad is een must, maar is niet voldoende. Er is behoefte aan een redactieraad die meedenkt. En ook de vertrouwensrelatie met het management is een must.
3. ‘Goede bedrijfsjournalistiek is pluriform in de berichtgeving.’ De bedrijfsjournalist stelt zich op als bemiddelaar van de verschillende beelden over de organisatie die er leven door bijvoorbeeld verschillende visies te tonen.
4. ‘Goede bedrijfsjournalistiek is actueel in de berichtgeving.’ Snelheid is zeer belangrijk, maar botst met het reflectieve handelen van de bedrijfsjournalistiek, waarin ruimte moet zijn voor overleg en discussie.
5. ‘Goede bedrijfsjournalistiek is ethisch in haar handelen.’ Dat probleem vertaalt zich bijvoorbeeld in de keuze van meningen die je geeft of in de manier waarop je bijvoorbeeld een negatieve boodschap brengt. Een beroepscode zou hier soelaas kunnen brengen.

Drie kritische succesfactoren: journalist, bedrijf en beroepsgroep

Je kunt natuurlijk wel allerlei criteria voor goede bedrijfsjournalistiek bedenken, maar om ze te kunnen waarmaken, moeten een aantal kritische succesfactoren vervuld zijn.

Er zijn eerst de individuele voorwaarden, die te maken hebben met de ambachtelijke competenties van de bedrijfsjournalist: goed kunnen schrijven, redigeren, (laten) opmaken en het productieproces redigeren. Meer dan in de algemene journalistiek moet je als bedrijfsjournalist flexibeler en creatiever zijn. Verder heb je analytische en reflectieve competenties nodig: snel kunnen inzien wat er speelt om de implicaties van een bepaalde berichtgeving te kunnen inschatten en om het eigen handelen vanop een afstand te kunnen bekijken. Waarin de bedrijfsjournalistiek ook van de gewone journalistiek verschilt, is dat de broodheren, de bronnen en het publiek veel dichter op de persoon zitten dan het geval is in de gewone journalistiek. Daarom is het voor een bedrijfsjournalist belangrijk om relationeel te zijn, om goed te kunnen onderhandelen en om onderbouwd te werken. Ook meetbaar bijdragen aan de bedrijfsdoelstellingen – meetbaar aantonen wat je voor het bedrijf doet – maakt van de bedrijfsjournalistiek een apart vak.

Naast de individuele condities zijn er de bedrijfscondities. Het bedrijf waarin openheid en overleg onderdelen van de cultuur zijn, waarin heldere beslissingen worden genomen en iedereen zich aan zijn taak wijdt, bestaat in werkelijkheid natuurlijk niet. Over de praktijk hoe je je dan in de minder ideale situatie waarin we ons als bedrijfsjournalist bevinden het best kunt bewegen, is weinig bekend.

Tot slot zijn er de beroepsgroep-georiënteerde condities. Hoe ontstaat een beroepsidentiteit? Hoe wordt die identiteit uitgedragen? Daar is een belangrijke rol weggelegd voor een beroepsvereniging.

Vruchtbaar?

Met dit essay heeft Van Ruler de krijtlijnen getekend waarbinnen het discours over bedrijfsjournalistiek kan plaatsvinden. Het is nu aan de praktijkmensen om hun ervaringen hieraan te toetsen. Alleen zo kan er een vruchtbare samenwerking tussen onderzoek en praktijk ontstaan.

Van Ruler, Betteke, *Wat is goede bedrijfsjournalistiek?* Den Haag, Beroepsvereniging voor communicatie, vakgroep Bedrijfsjournalistiek, 2005, ISBN 90 804057 5 2, 64 blz., 14,95 euro.

Te boek

Van Dale voor jong en oud(er)

FILIP DEVOS

Ongeveer gelijktijdig brengt uitgeverij Van Dale Lexicografie twee nieuwe woordenboeken op de markt voor een specifiek doelpubliek. Met het *Van Dale Woordenboek Nederlands op groot formaat*, bijgenaamd de 'vitale Van Dale', mikt de uitgever op een (ietwat) ouder publiek. Het betreft 'het eerste en enige' Nederlandse woordenboek op groot formaat, dus in groot lettertype. De 'vitale Van Dale' is gemaakt in samenwerking met – en ontleent zijn bijnaam aan – *vitaal.nl*, het lifestylemagazine op internet voor 'de actieve 49-plusser'. Het bevat 70 000 woordbetekenissen uit het hedendaagse Nederlands. Daarnaast geeft een honderdvijftigtal informatiekaders allerlei schrijftips en extra grammaticale informatie (zoals dubbele punt, het onderscheid kritiek/kritisch, reeksvormer, stijlfiguren of trema). Een zeventigtal themakaders bevat dan weer onderwerpen die 'speciaal interessant zijn' voor het doelpubliek, zoals (soorten) aandelen, cholesterol, jubilea, ouderdomsziekten, pensioenen, voetproblemen of wandelroutes. In een derde soort kaders ten slotte is (summiere) informatie over landen te vinden. Daarmee is de Van Dale op groot formaat in de richting van het encyclopedisch woordenboek opgeschoven.

Voor de allerjongsten is er dan weer *Mijn eerste Van Dale Luisterwoordenboek*, een nieuwe telg onder de jongerenproducten van de woordenboekmaker, zoals *Mijn eerste Van Dale*, *Van Dale Juniorwoordenboek Nederlands*, *Van Dale Basisspellinggids* en *Van Dale Junior Spreekwoordenboek*. Een luisterwoordenboek – het woord zelf staat trouwens niet in de laatste editie van de *Grote Van Dale*, noch in de 'vitale Van Dale' – is een woordenboek op cd en het biedt zich aan als een voorleeswoordenboek voor kinderen vanaf 2 jaar. Het woordenboek bevat een selectie van 50 rijmpjes uit het in 2005 verschenen *Mijn eerste Van Dale*, dat zelf 750

rijmpjes bevatte. Die versjes worden op de bijbehorende cd gezongen of voorgedragen. Thema's (lemma's) die aan bod komen, zijn onder meer: opstaan, ontbijt, boodschappen, binnen, buiten, eten, slapengaan, toren, regenen... Die thema's – alle geïllustreerd met een tekening – volgen de dag van de peuter: van opstaan tot slapengaan. Onder het thema 'ontbijt' bijvoorbeeld komen dan de subthema's 'tafeldekken', 'ei', 'kip' en 'boter' aan bod. Onder het thema 'binnen' bijvoorbeeld hoort het versje 'stofzuigen':

Papa gaat stofzuigen.

Hij maakt alles netjes.

Hij stofzuigt de vloer.

Ook onder de bedjes.

Met het *Luisterwoordenboek* willen de samenstellers de taalontwikkeling (én de muzikale ontwikkeling) van kinderen stimuleren. De bijgeleverde cd heeft een speelduur van 1 uur. De auteurs geven ook allerlei tips. Bij 'ei' lezen we: 'Heel geschikt om aan tafel te zingen. Met een klein lepeltje kan het kind het ritme meetikken. Probeer ook meerstemmig mee te zingen, in de vorm van een canon'. Handig dus voor thuis, maar ook voor de peupertuin en de kleuterklas.

Van Dale Woordenboek Nederlands op groot formaat, Utrecht/Antwerpen, Van Dale Lexicografie, 2006, ISBN 10 90 6648 961 8, 1022 blz., 42,95 euro.

Liesbeth Schlichting, Betty Sluizer en Marja Verburg, *Mijn eerste Van Dale Luisterwoordenboek. Liedjes en versjes. Met audio-cd*. Utrecht/Antwerpen, Van Dale Lexicografie, 2006, ISBN 90 6648 09 04, 32 blz., 12,95 euro.

Het slingertje van Foucault

HUGO BROUCKAERT

Jaren geleden kwam ik eens als gevolg van een ongeval in een ziekenhuiskamer terecht, waar ik de eerste nacht doorbracht met mijn twee handen in een elastisch verband en mijn twee armen in een mitella. 's Ochtends om zes uur – ik was net ingeslapen – kwam een dragonder van een verpleegster de kamer binnengestormd met de vraag: 'En, meneertje, hebben wij ons al gewassen?'

Sinds die dag heb ik een welhaast fysieke afkeer van aansprekingen in de eerste persoon meervoud en een niet aflatend heimwee naar meer eenvoudige tijden, toen een aanspreking nog in de tweede persoon gebeurde: 'Gij zult niet doden!'

De ANS noemt dat opmerkelijke gebruik 'de meervoudige vorm van de eerste persoon in situaties met een paternalistisch of maternalistisch karakter'. Ik heb het ook wel het verpleegstermeervoud horen noemen – terecht dus – en het is ook in trek bij moeders ('Wat doen wij voor we aan tafel gaan? Onze handjes wasen!'), politieagenten ('Hebben wij dan geen licht op onze fiets?') en kaartjesknippers bij de NMBS ('Mogen we thuis ook onze voeten op de bank leggen?'). Een gewaagd antwoord op die laatste vraag is: 'We hebben thuis geen trein, mijnheer.'

En dan zijn er nog die verkleinwoorden! Sommige ervan kunnen volgens diezelfde ANS een 'depreciërende betekenis' hebben. Helaas volgen geen pertinente voorbeelden. Het enige voorbeeld is: afleggertje. Je kunt echter geen markt bezoeken, geen winkel binnenlopen of de aansprekingen met mevrouwetje en madammeke komen uit de lucht gevallen. Mijnheertjes heb ik sinds mijn verpleegstertje niet meer gehoord, maar dat komt zonder enige twijfel nog wel.

Bijzonder aanstootgevend en steeds verder om zich heen grijpend is de hebbelijkheid van verkopers en verkoopsters om ongeveer alle producten en andere met de verkoop in verband staande voorwerpen met een verkleinwoord te benoemen. In de confectiezaak: 'Terwijl mevrouwetje haar betaalkaartje zoekt om haar codetje in te tikken pak ik even haar manteltje in'. Op de markt, over een onderhoudsproduct voor de auto, na een demonstratie op een voor dat doel prominent aanwezige motorkap (het 'capootje') van een Amerikaanse slee: 'Ons productje is ook ideaal voor uw velgskes en voor uw ramekes'. In de boekhandel: 'Ik heb hier een encyclopedietje in afleveringetjes dat u zal interesseren. Het abonnementje is niet duur'. Mijn arts schrijft me een geneesmiddel voor dat belastend kan zijn voor de maag en daarom tijdens de maaltijd ingenomen moet worden. Zegt mijn apotheker: 'Innemen bij de boterhammekes of de patatjes, om het maagje te sparen. Hebt u uw SIS-kaartje meegebracht? Dat is dan vier eurootjes'.

Ik heb al een woordcategorie in gedachten voor de volgende druk van de ANS: het verkopersdiminutief. Overall bruikbaar. Van speldenkopjes en sierkraaltjes tot olifantjes en Boeing-vliegtuigjes. Ergerlijk!

Uit wat voorafgaat mag het u niet verbazen dat mijn bewondering uitgaat naar de wereldvreemde wetenschappers die tot nu toe ongevoelig blijven voor de waan van de dag en verkleinwoordjes gebruiken waarvoor ze dienen: het aanduiden van kleine levende wezens en dingen. Het winterkoninkje, het koolwitje, het madeliefje, het bietenaaltje, de eilandjes van Langethans, het vingerkootje, het bloedlichaampje. Voor wat echt klein en fijn is dus. Geen haarbuisje op hun hoofd dat eraan denkt om te spreken van het slingertje van Foucault, het buisje van Torricelli of de Maagdenburgse halve bolletjes. En zo hoort het ook.

Quiz over taal

Test uw kennis van het Nederlands

NATALIE HULSEN

I. Wat betekenen de volgende woorden?

- teff
 - purperbloem, een prachtig, overblijvend gewas, met een donker-vuurrode bloem
 - glutenvrij Ethiopisch gewas
 - het zaad van een aan gember verwant gewas
- ouwel
 - werktuig om de holten van het blad van zilveren lepels te drukken op de handpers
 - dun, plat baksel van ongezuurd tarwemeel, synoniem van eetpapier
 - werktuig om de stengels van de hennepplant te breken
- hansop
 - jasje voor dames dat bij het opzitten in bed over de nachtkleding gedragen wordt
 - luchtige nachtkleding, bestaande uit een kort nachthemd en een pofbroekje
 - wijd kledingstuk, soort van overall, geschikt als nachtkleding voor kinderen

II. Welk woord is correct gespeld?

- onlineverbinding
 - on-lineverbinding
 - online verbinding
- gefondud
 - gefondued
 - gefondoot
 - gefonduet
- twintig 10-eurobiljetten
 - twintig tien eurobiljetten
 - twintig 10 eurobiljetten
- contraïndicatie
 - contra-indicatie
 - contraindicatie

III. Welk woord wordt hier omschreven?

- eiwitachtig infectieus deeltje, dat hersenziekten kan veroorzaken
 - prion
 - amnion
 - epyllion
- Surinaamse boot van een uitgeholde boomstam met verhoogde boorden
 - pipa
 - palissander
 - korjaal

IV. Rijg de woorden aan elkaar

- tand kurk
- slaap lamp
- brood soep
- stop reclame

V. Zet de letters in een andere volgorde en ontdek een nieuw woord

- schoolverband
- trekkerskaart
- ontmenselijken
- gordelpantser

OPLOSSINGEN

I. 1b / 2b / 3c
II. 1a / 2a / 3c / 4b
III. 1a / 2c
IV. 1. kroon / 2. zak / 3. maaltijd / 4. bord
V. 1. verschoonblad / 2. karaktersterk /
3. steenkolenmijn / 4. sapspergromd, pantsersjordel